

ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОДИЗАЙНУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається ефективність впливу етнодизайну на професійну підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Ключові слова: етнодизайн, професійна підготовка, учитель образотворчого мистецтва, етнографія, національне мистецтво, народне мистецтво, художньо-проектна складова, предметно-просторове середовище, культурні та естетичні цінності.

В статье рассматривается эффективность влияния этнодизайна на профессиональную подготовку будущих учителей изобразительного искусства.

Ключевые слова: этнодизайн, профессиональная подготовка, учитель изобразительного искусства, этнография, национальное искусство, народное искусство, художественно-проектная составляющая, предметно-пространственную среду, культурные и эстетические ценности.

This article examines the impact of ethnography on the training of future teachers of fine arts.

Key words: ethnography, training, teacher of fine arts, ethnography, national art, folk art, art-project component, object-space environment, cultural and aesthetic values.

Постановка проблеми. Модернізаційні процеси, що відбуваються в галузі освіти загалом і мистецької зокрема спрямовані на підготовку вчителя образотворчого мистецтва з високим рівнем духовно-естетичної культури, який має стати для учнів своєрідним транслятором традицій національного мистецтва, адаптованих до реалій сучасної організації предметно-просторового середовища.

Як зазначено в Державній національній програмі про естетичне виховання, нова соціальна ситуація та реальність породжують і нову культурну реальність, провідними рисами якої є переоцінка системи цінностей і їх нова ієрархія, створення нових відносин між основними учасниками художнього життя, зміна критеріїв оцінки естетичних і художніх цінностей і творів мистецтва, розширення меж естетичних і художніх потреб та можливостей їх задоволення, входження народно-національного елемента в спосіб життя і духовність, поява нових відносин та форм організації художнього життя, формування нового естетичного досвіду [2, с.195].

У «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» виділено пріоритетне завдання – формування цілісної картини світу й сучасного світогляду особистості, її здібностей засобами народного мистецтва. У вирішенні цих завдань провідна роль належить учителям образотворчого мистецтва [4, с. 20].

У вітчизняній педагогічній науці дуже широко досліджується тема декоративно-ужиткового мистецтва, але дуже мало досліджень такої невід'ємної складової професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, як художньо-проектна, тому особливо актуальними стають наукові та практичні пошуки шляхів формування студентів фахової компетентності в галузі етнодизайну [1, с. 20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині педагогіка, вирішуючи проблему формування вчителя нового покоління, актуалізовану вимогами сучасного суспільства, звертається до фахової компетентності як інтегративної якості особистості, що володіє не лише певним обсягом знань, а й вільно застосовує їх у творчій професійно-педагогічній діяльності. У цьому зв'язку мистецтво етнодизайну, інтегроване в систему підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, нами розглядається як один з ефективних засобів формування їхньої

фахової компетентності [1, с. 21].

Видатні мислителі Г. Сковорода Т. Шевченко, М. Костомаров, Леся Українка, Б. Грінченко, М. Коцюбинський, І. Франко та ін. у різний час історичного поступу українського суспільства вказували на важливість народного мистецтва. Просвітителі розглядали його як форму суспільної свідомості, що забезпечує передачу культурних, етичних і естетичних цінностей, сприяє духовному становленню особистості.

Багатоаспектність проблеми формування художньо-естетичної культури особистості знайшла своє відображення в наукових працях, що стосуються методології мистецтвознавства (М. Каган, Л. Столович та ін.), поліхудожнього виховання особистості (Л. Масол, Г. Шевченко, Б. Юсов та ін.). Пошуку шляхів упровадження традиційного декоративно-прикладного мистецтва та класичного дизайну в систему художньої й технологічної освіти присвячені праці В. Вдовиченка, В. Мадзігона, Т. Носаченко, Л. Оршанського, М. Пагути, В. Сидореека, Р. Силка, Л. Савки, В. Тименка, В. Титаренко, В. Тягура та ін.

Останніми роками захищено дисертацію, присвячену використанню основ етнодизайну у процесі формування фахової компетентності у вчителів трудового навчання (Бровченко А. І.). Ця тематика розглядається в наукових дослідженнях педагогів (Мохіревої Ю., Брик Т. та ін.), мистецтвознавців (Абизов В., Новосельчук Н. та ін.)

Метою написання статті є полягати визначення важливості основ етнодизайну в професійній підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Під терміном «етнодизайн» розуміємо художньо-проектну діяльність, спрямовану на створення сучасних форм матеріально-предметного середовища з використанням традиційних елементів культури певного етносу. Відповідно етнодизайн виступає елементом збереження й збагачення національного колориту, історії та традицій конкретної етнокультури. Як важлива та невід'ємна складова дизайну, він ґрунтується на традиціях народного мистецтва й сучасних технологіях дизайну, тому інтегрує художню, інженерну й гуманітарну складові дизайн-діяльності. З іншого боку, у дослідженні науковця А.І. Бровченка етнодизайн розглядається як комплексна міждисциплінарна діяльність студента з проектування сучасних форм та розробки декору, у яких домінують національні елементи й мотиви, а також утілення художніх проектів у матеріалі. Тому нині етнодизайн стає важливим інтегративно-комунікативним змістом фахової підготовки як у системі художньо-промислової, так і педагогічної освіти України [1, с. 12].

Важливою умовою для професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами етнодизайну є оволодіння компетентністю національного формотворення, відчуття та гармонійне поєднання у творах етнодизайну національної форми, колориту й декору. Етнодизайн як вид творчої художньо-проектної діяльності, що ґрунтується на культурно-мистецьких засадах традиційного декоративно-ужиткового мистецтва й новітніх технологій дизайну, має необмежені навчально-виховні та творчо-розвивальні можливості.

Здійснювати етнодизайнерське проектування є необхідною педагогічною умовою фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, адже етнодизайнерська діяльність, згідно з поглядами В. Сидоренка, є системою, що інтегрує в собі наукові, технічні, етнічні, мистецькі й інші галузі наукового пізнання [7, с. 20]. Саме етнодизайнерська діяльність майбутніх педагогів здатна перетворити навчання в почуттєво-захоплюючий процес, зробити його посильним для кожного студента, у кінцевому результаті їхня навчальна діяльність переростає у творчість, сприяє поступовому розкриттю здібностей і талантів. При цьому багатогранний процес етнодизайнерського проектування вимагає від виконавця рівноцінного використання в його проектній діяльності образного, просторового, логічного й технічного мислення. Етнодизайн дає надзвичайну свободу для творчих пошуків у мистецькій практиці, бо ґрунтується на синтезі архаїчного, аутентичного, етнічного матеріалу й сучасних академічних і неакадемічних форм культури. Таким чином, етнодизайн стає не тільки засобом виживання національної культури в сучасних умовах, але й реальним майданчиком діалогу культур [5, с. 20].

Аналіз змісту навчальних програм і підручників, вивчення мистецьких, науково-

педагогічних, методичних та публіцистичних джерел, власний досвід викладацької роботи доводять, що вирішальним аспектом етнохудожнього, творчого, естетичного та трудового виховання майбутніх учителів образотворчого мистецтва повинно стати залучення їх до занять народними ремеслами і поглибленого дослідження етнічної культури рідного народу.

Кожна етнічна спільність, кожен народ має власні характерні риси, символіку, технологічні особливості виконання творів мистецтва.

Знаний науковець О. Найден зазначав, що «...спілкуючись із народною іграшкою через зір і дотик, іноді й через смак (фігурне обрядове печиво, іграшки із сиру, цукру), дитина збагачується загальнолюдським, національним та місцевим досвідом художньо-естетичної та доцільної організації матеріалу, а через нього – і організації навколишнього життєвого простору».

Організація спілкування молоді із справжніми цінностями народного мистецтва дає можливість їм засвоювати нагромаджений життєвий досвід людства, сприяє моральному розвитку, духовному збагаченню. Пам'ятки народного мистецтва іноді використовуються лише з наочно- ілюстративною метою, а не як типи художньої творчості, що об'єднують у собі матеріальне виробництво й духовну культуру.

У зв'язку із цим зростає роль етнографічної практики в музеях, яка здатна сформувати в майбутніх учителів образотворчого мистецтва дослідницьку діяльність. Етнографічна практика займає важливе місце в системі професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва педагогічного університету. Уведення її на педагогічному факультеті педуніверситету пояснюється потребою актуалізувати дослідження народного мистецтва, формувати бережливе й шанобливе ставлення до культурної скарбниці народу, емоційно-моральної сфери особистості, розвивати духовні потреби, ціннісні орієнтації особистості.

Проведення етнографічної практики в межах навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі можливе лише тоді, коли створити певні педагогічні умови:

- сприятливе ставлення викладачів, які керуватимуть організацією етнографічної практики;
- розробленість програми практики;
- застосування різних методів виконання етнографічної практики;
- створення морально-психологічних умов для виконання етнографічної практики.

Тобто, керівник етнографічної практики повинен бути надзвичайно творчою особистістю, зацікавленою в дослідженні національного мистецтва.

Мотивацією до етнографічної практики є одержання базових знань із вивчення національної орнаментики, основ композиції, кольорознавства, декоративно-ужиткового мистецтва, технології матеріалів та основ етнодизайну.

Досягнення поставленої мети й завдань практики передбачає практичне ознайомлення студентів із музейними фондами, вивчення музейних колекцій народних килимів, писанкарства, розпису українських скринь тощо, а також опису власних досліджень, замальовок елементів та композицій мистецьких витворів. Відомості, які отримують студенти в період проходження практики, органічно доповнюють навчальні курси з народознавства, декоративно-прикладної практики, композиції, основ дизайну, декоративно-прикладної графіки тощо. Фактологічний матеріал, зібраний студентами, сприятиме кращому засвоєнню теоретичних положень цієї дисципліни.

Перед початком етнографічної практики студент повинен знати:

1. Основні поняття української етнографічної науки, її методологію й завдання.
2. Етнографічне районування України, етнічні та етнографічні групи на території України, етнорегіональну та національну символіку.
3. Основні риси народного мистецтва етнографічних районів України.
4. Народні промисли й народні ремесла, традиції, особливості матеріальної культури в різних районах України.
5. Сімейний побут, народний етикет.
6. Основні ознаки усної народної творчості, календарні свята та обряди, народні знання та вірування тощо.

До *завдань* програми відносяться:

- дослідження особливостей народного мистецтва;
- фіксування отриманої інформації з використанням різного інструментарію (описи, замальовки, фотографування тощо);
- формування вмінь аналізувати інформацію;
- розвиток умінь виділити найцінніше в народному мистецтві;
- формування шанобливого ставлення до цінності національної культури та мистецтва.

У процесі дослідження українського народного мистецтва, у майбутніх учителів образотворчого мистецтва формуються різнопланові навички етнографічної діяльності, що стануть основою в подальшому професійному становленні. Під час етнографічної практики студенти набувають здатності аналізувати народне мистецтво, розуміти мотиви та символічне значення, розрізняти колористику та техніку виконання мистецьких витворів різних регіонів України, розуміти їх надзвичайну цінність, а разом з тим виховують потребу в постійному пошуку та творчій самореалізації.

Як приклад, представляємо дослідження народного килимарства.

Етнографічна практика у музеї

Етнографічна практика майбутніх учителів образотворчого мистецтва в музеї розпочинається з ознайомлення з його функціями, залами, експозиціями, а також із науковими співробітниками.

За наміченим планом студент приступає до основної частини – здійснення дослідження стосовно теми й мети:

докладне ознайомлення з експонатами народних килимів, представлених у музеї.

Основні відомості про народні килими, які досліджується.

Композиційна побудова килимів.

Орнаментика народних килимів – дослідження орнаментів, елементи орнаменту, кольорова гама.

Характер ткацького переплетення народних килимів.

Під час дослідницької діяльності студент ретельно здійснює фіксацію даних народних килимів. Відмічаються паспортні дані:

а) назва килима – народний килим;

б) місце знаходження експонату – м. Переяслав-Хмельницький, музей Трипільської культури;

в) місце виготовлення килимарного виробу – с. Дем'янці;

г) автор виробу – Опанасенко З.М.

Дані народного килима фіксуються у вигляді:

опису (основні відомості про досліджуваний килим, композиційне вирішення, орнаментика, техніка переплетення);

схематичних зображень (схеми орнаментів);

замальовування (загальне зображення);

фотографування загального вигляду килимів.

Опис кожного досліджуваного народного килима супроводжується схемами, рисунками, фотографіями виробу, які виносяться в додатки.

Зразок систематизації й опису досліджуваного народного килима

	Об'єкт, що досліджується
1.	<p>Килим. Ручне ткацтво. Вовна. XIX століття. Переяслав- Хмельницький район, Київська область. Музей Заповіді Т. Г. Шевченка.</p> 
	Композиційне вирішення килима
	<p>Найбільш поширені – геометричні мотиви. Це чергування декількох елементів по каймі та їх повторення в центральній частині композиції. Основні форми геометричного орнаменту народних килимів – чотирикутники, трикутники, квадрати, ромби та інші – утворилися в результаті самої техніки тkania і в процесі ускладнень, збагачення та безмежних перетворень, досягли великої різноманітності. Це свідчить про те, що геометричний орнамент народних килимів саомбутній за своїм походженням.</p>
	Технологія виготовлення килима
	<p><i>Рахівна техніка</i> застосовується в основному на горизонтальних верстатах, де при тkанні орнаменту відраховують для кожного кольору потрібну кількість ниток основи. Такою технікою виготовляють килими лише з геометричним орнаментом.</p>

	Об'єкт, що досліджується
2.	<p>Килим. Ручне ткацтво. Вовна. XIX століття. (Переяслав- Хмельницький район, Київська область. Музей Заповіді Т. Г. Шевченка).</p> 

Рослинний орнамент
<p>Цей орнамент відзначається надзвичайним багатством мотивів, значними локальними відмінностями. Розглядаючи цей килим, можна засвідчити, що в мотивах килимів Лівобережжя переважають зображення великих квітів, розміщених на полі окремими мотивами або зібраними в пучки, галузки чи букети. Інколи квіти на них до невпізнанності стилізовані, подані в поперечному розрізі й розкладені на окремі частини кольоровими плямами. Окрім стилізованих букетів, в орнаменті народних килимів трапляється й зовсім натуралістичне виконання квітів. Поряд із квітами чільне місце в мотиві орнаменту посідають гілки, нерідко масивні, кострубаті, з гострими заломами.</p> <p>Квіти, листя й стебла, що з'єднують, помітно розтягуються в сторони, значно здрібнюються. Рослини часто групуються в деревця, інколи посаджені у вазон. Гама кольорів переважно тепла, фіолетового кольору в давніх килимах зовсім немає. Серед кольорів є також чорний: він найлегший для добору розкольоровування елементів. Розглядаючи народні килими рослинного орнаменту, ми переконуємося, що ці витвори мають береги, кайму – облямівку або у вигляді багато орнаментованої широкої смуги.</p>
Технологія виготовлення килима
<p>Техніка круглення. Цією технікою тчуть переважно на кроснах, також можна користуватися звичайною рамою. Заздалегідь виконаний у кольорі ескіз малюнка майбутнього килима скручують у трубку й розміщують за основою, приколовши кнопками до краю нижньої планки й розкрутивши на потрібну довжину. Якщо ж це рама з двобічною основою, то ескіз краще закріпити перед намотуванням основи. Починають ткати так: спочатку одним кольором, як правило, це колір фону килима, проходять кілька рядів через усю основу, потім беруть колір малюнка та тчуть, прибиваючи нитки після кожного разу молотком-гребінцем. Якщо треба вплести поруч нитку іншого кольору, то її можна класти уступами, перекидаючи через нитку основи сусіднього кольору. Є кілька способів з'єднань сусідніх ниток, що застосовується в техніці гладеньких килимів. Перекидаючи нитку потрібного кольору, треба стежити, щоб вона не була натягнена, інакше ця нитка ляже вільно між нитками основи. Краще класти її другою, тоді в переплетенні нитки основи будуть зовсім непомітні. Матеріалом для ткання є вовна.</p>

Після проведення основної частини етнографічного дослідження студент приступає до оформлення роботи у вигляді звіту.

Звітні документи етнографічної практики

Щоденник практики

Щоденник для проходження етнографічної практики видається студенту під час настановчої бесіди й ведеться ним систематично протягом періоду практики. У ньому фіксується:

- а) місце проведення практики – *м. Переяслав-Хмельницький, Київської області Національний історико - етнографічний заповідник «Переяслав»;*
- б) період проведення практики – *з 1.10 по 10.10. 20__ року;*
- в) назва установи, що направляє на практику – *ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»;*
- г) керівник практики – _____.

Календарний план етнографічної практики

Етапи роботи	Термін виконання
Настановча бесіда. Отримання завдання.	1-й день
Ознайомлення студентів із музеєм. Зустріч із працівниками музею.	2-й день

Складання плану етнографічної дослідницької роботи	2-й день
Ознайомлення з виставковими залами. Вивчення килимів. Виконання їх замальовок, фотографування.	Протягом практики.
Опис технології переплетення килимів, що вивчаються.	4, 5 дні
Вивчення орнаментально-колеристичних особливостей.	2, 3 дні
Складання й оформлення письмового звіту.	10-й день

Структура звіту з етнографічної практики

Музей	Етнографічна дослідницька робота
Основні відомості про музей; структуру музею; зміст роботи музейних працівників.	Дати характеристику виставковим залам; види килимів представлені в експозиції; доповнити додатками у вигляді замальовок і фотографій; дати характеристику народних килимів, що представлені в залі (майстри, місцевість, з якого часу існує, орнаментальні мотиви, сировина, композиційний зміст, особливості техніки переплетення).

7. Підведення підсумків етнографічної практики

Захист етнографічної практики планується у вигляді науково-практичної конференції. Підсумкову доповідь робить викладач, який здійснював керівництво етнографічною практикою. Заслуховуються звіти студентів, їх пропозиції й побажання щодо більшої ефективності проведення етнографічних досліджень. Відзначаються кращі роботи.

Успішність студента за результатами практики оцінюється за кількома системами: 100-бальною, 5-бальною та міжнародною шкалою ECTS. Підсумки архівних практик підводяться на звітних конференціях груп після закінчення практики, узагальнюються та аналізуються на засіданні профільної кафедри.

Висновки. Усе вищесказане дозволило зробити такі висновки. Етнодизайн як творчий метод формування в студентів фахової компетентності ґрунтується на національних засадах традиційного декоративно-ужиткового мистецтва й сучасного дизайну, сприяє розвитку художньо-проектної культури, творчих якостей особистості, вихованню національної самосвідомості, необхідних для здійснення ефективної професійно-педагогічної діяльності. Завдяки активному залученню до етнодизайну майбутній учитель образотворчого мистецтва стає висококультурною та компетентною особистістю, провідником і транслятором традиційного й сучасного видів пластичних мистецтв, духовним наставником у творчому зростанні молоді. Проектування етнохудожнього середовища підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва відбувається через включення елементів музейної педагогіки до навчально-виховного процесу, залучення студентів до пошукової, збиральницької діяльності, використання їх творчого потенціалу в процесі створення експозиційного матеріалу та формування музейних фондів. Це дає можливість не лише здійснювати цілеспрямований, систематичний виховний вплив, гармонійний розвиток особистості, але й дозволяє пов'язати цей процес із шкільною практикою, сприяти набуттю майбутніми педагогами необхідних дослідницьких умінь і навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бровченко А.І. Формування фахової компетентності з основ етнодизайну у майбутніх учителів трудового навчання : автореферат / А.І. Бровченко. – К. : Вид. НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – 20 с.
2. Державно-національна програма «Освіта» : нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України : у 2 кн. / [за ред. : Ю.І. Горобця, М.І. Панова]. – Х. : Право, 2001. Кн.1. – С.17-43.
3. Корницька Л. А. Дослідницька етнографічна діяльність майбутніх інженерів-педагогів швейного профілю : метод. рек. / Л.А. Корницька. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – 55 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Президентом України 17 квітня 2002 р. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – №2. – С. 9-12.
5. Радченко К. В. Дизайн : історія і сучасність / К. В. Радченко // Шкільна бібліотека. – 2002. – С. 171-175.
6. Розенсон И.А. Основы теории дизайна : учеб. для вузов. – СПб. : Питер, 2006. – 219 с.
7. Сидоренко В.Ф. Дизайнерские методы познания / В.Ф. Сидоренко // Дизайн в общеобразовательной системе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rosdesign.com/design_materials/2/diz_metod.htm. – Назва з екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Стрілець Ольга Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 24.12.2012 р.